

ТЕХНОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ ДУХОВНО-ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Складний та динамічний процес формування духовно-ціннісних орієнтацій студентської молоді потребує обґрунтування відповідної технології як послідовності процедур і операцій, здатних забезпечити співвідношення певних цілей та результатів педагогічного процесу. Застосування технологічного підходу в освіті як одного з напрямів модернізації процесу навчання є основою формування цілісної людини у взаємозв'язку її інтелектуальних, естетичних і етичних якостей, що є метою підготовки сучасних фахівців з вищою освітою. Це досягається завдяки індивідуалізації темпу засвоєння певних знань різними учнями при послідовних науково обґрунтованих діях педагога для досягнення спроектованої мети.

Метою статті є обґрунтування педагогічної технології формування духовно-ціннісних орієнтацій (далі – ДЦО) студентської молоді.

Різні аспекти вдосконалення й розвитку педагогічних технологій досліджуються в працях В.П. Беспалька, Т.О. Дмитренко, В.І. Євдокимова, М.В. Кларіна, О.М. Пехоти, О.В. Попової, І.Ф. Прокопенка, Г.К. Селевка, Н.Ф. Тализіної, Д.В. Чернілевського, Т.І. Шамової та ін.

За тлумачним словником, технологія – це сукупність процесів у певній галузі виробництва, а також науковий опис засобів виробництва. Технологія (від грецького *techne* – мистецтво, майстерність, уміння й *logos* – слово, навчання) – сукупність методів, що здійснюються в якомусь процесі.

У науковому розумінні та застосуванні терміна “педагогічна технологія” існує декілька підходів (табл.).

Таблиця

Основні підходи до розуміння поняття “педагогічна технологія”

Підходи до визначення поняття “педагогічна технологія”	Представники підходу
Засіб, тобто вироблення та використання методичного інструментарію, апаратури, навчального обладнання, ТЗН для навчального процесу	В. Бухвалов, В. Паламарчук, Б. Лихачов, С. Смирнов, Н. Крилова, Р. де Кіффер, М. Мейер
Процес комунікації (засіб, модель, технологія виконання навчальних завдань), заснований на певному алгоритмі, програмі, системі взаємодії учасників педагогічного процесу	В. Беспалько, І. Зязюн, М. Чошанов, В. Сластьонін, В. Манахов, О. Кушнір, Б. Скіннер, С. Гібсон, Т. Сакамото
Широка галузь знань, яка спирається на дані соціальних, управлінських і природничих наук	П. Підкасистий, В. Гузеєв, М. Ераут, Р. Кауфмен, С. Ведемейер
Багатомірний процес для досягнення педагогічних цілей	М. Кларін, В. Давидов, Т. Дмитренко, Г. Селевка, Д. Фінн, К. Сілбер, П. Мітчел, Р. Томас

Наявність різноманітних підходів до виявлення сутності поняття “педагогічна технологія” свідчить про складність і неоднозначність цього явища. Педагогічна технологія має всі ознаки системи, тобто володіє логікою процесу, взаємозв’язком усіх її частин, цілісністю. Але, на відміну від педагогічної системи, яка є статичним утворенням, педагогічна технологія акцентує, перш за все, на функціонуванні, процесах змін у часі, що здійснюються із суб’єктами й об’єктами діяльності, передбачає досягнення результатів, що заплановані [5].

За основним методологічним підходом педагогічна технологія формування ДЦО студентів ВНЗ належать до особистісно орієнтованої. Науково-методологічною основою такої технології є гуманістична філософія, психологія й педагогіка. У центрі уваги педагога – унікальна, цілісна особистість учня, яка прагне максимальної реалізації власних можливостей (самоактуалізації), відкрита до сприйняття нового досвіду, здатна на усвідомлений і відповідальний вибір у різних життєвих ситуаціях [4, с. 63].

Є. Бондаревська виділяє низку істотних вимог до технології особистісно орієнтованого навчання: діалогічність, діяльнісно-творчий характер, підтримка індивідуального розвитку учня, надання йому необхідного простору свободи для прийняття самостійних рішень, творчості, вибору змісту й засобів навчання та поведінки [1].

Для ефективного досягнення педагогічних цілей доцільно проаналізувати засоби, через які буде реалізована особистісно орієнтована педагогічна технологія. Виходячи з основних наукових положень, вирішальне значення для проектування ефективної педагогічної технології відіграє рівень індивідуального розвитку учня як вихідної умови його подальшого становлення як особистості. Вивчення та виявлення індивідуальних особистісних характеристик учнів дає можливість спроектувати відповідні дидактичні засоби та прийоми навчання в межах певної педагогічної технології.

Аналіз наукових досліджень з вікової психології, а також результати власних експериментальних досліджень дали змогу виявити певні особистісні характеристики студентів ВНЗ як суб’єктів педагогічної технології формування ДЦО.

Юність – це завершальний етап становлення світогляду й самоусвідомлення особистості (І. Дубровіна, І. Кон, О. Мудрік). Серед головних новоутворень юності дослідники виділяють таке: розвиток рефлексивних здібностей і здатності до цілепокладання (Р. Стернберг), становлення почуття індивідуальності (С. Холл, Е. Шпрангер), формування Я-концепції (Р. Бернс), висунення життєвих перспектив (К. Абульханова-Славська).

Аналіз результатів дослідження за багатофакторним опитувальником Кеттела, який було проведено серед студентів I–III курсів Харківського національного економічного університету, показав, що найбільш вираженими характеристиками респондентів є:

– розвиненість мислення – кмітливість, уміння аналізувати ситуації, здатність до усвідомлених умовиводів, інтелектуальність, культурність;

– радикалізм – інтелектуальні інтереси й сумніви з приводу фундаментальних проблем, скептицизм, прагнення до ревізії наявних принципів, схильність до експериментування й нововведень;

– самостійність – віддання переваги власній думці, незалежність у поглядах, прагнення до самостійних рішень і дій.

Результати дослідження показали, що для студентів ВНЗ як певного вікового й соціального прошарку характерним є прагнення до оцінювання та доказовості будь-яких явищ і фактів, що базується на самостійності мислення як однієї з головних особливостей молодих людей. Тому можна зробити висновок, що для студентської молоді притаманний відносно високий рівень критичності мислення, завдяки чому в них виявляється тенденція не сліпо сприймати чужі думки, а пересвідчуватися в їхній справедливості та обґрунтованості. Це підтверджується результатами опитувальника “Критичність” з методики діагностики рівня творчої активності учнів за М. Рожковим, Ю. Тюнниковим, Б. Алішевим, Л. Воловичем [2].

У процесі формування ДЦО головним завданням викладача ВНЗ є створення умов для стимулювання пізнавальної діяльності студентів щодо самопізнання, пізнання реальності та культурно-історичних цінностей, а також свідомого конструювання власного духовного світу. Д. Дьюї зазначав, що в педагогічному процесі цінним для виховання та розвитку є таке мислення, яке не тільки відображає дійсність, а й виявляє зв’язки між речами та явищами навколишнього світу. Таким специфічним видом розумової діяльності є критичне мислення.

Це підтверджується низкою досліджень з проблеми духовно-морального виховання на засадах критичного мислення (М. Вейнштейн (M. Weinstein), Р. Пол (R. Paul), М. Ліпман (M. Lipman), Дж. Колберг (J. Kohlberg), П. Фрейро (P. Freire)), а також фундаментальними положеннями психолого-педагогічної науки про те, що формування ціннісних орієнтацій можливе у процесі соціально опосередкованої діяльності (В. Давидов, О. Леонтьєв, М. Каган).

Особливості критичного мислення (КМ) доводять доцільність його застосування як підґрунтя для формування особистісно орієнтованої технології формування ДЦО студентської молоді, що відповідає всім вимогам і забезпечує гармонійне й ефективне виховання. Завдяки КМ, яке є процесом розумової діяльності для встановлення індивідуальної цінності певного об’єкта, явища, підставами для оцінювання різноманітних проявів життєдіяльності людини як особистості виступають вищі духовні цінності (Істина, Добро, Краса).

Отже, технологія формування ДЦО студентської молоді являє собою цілісну систему дій, поетапна реалізація яких забезпечує максимальне залучення учнів до навчального процесу, активізацію їхньої розумової, емоційно-чуттєвої та поведінкової сфер, а також отримання особистісно-цінного навчального продукту кожним з них.

Розробка технології передбачає обґрунтування послідовності етапів розгортання процесу й відповідних засобів, що забезпечать цілісну систему формування ДЦО студентів і гарантуватимуть позитивну динаміку розвитку особистості. Зва-

жаючи на те, що під час формування ДЦО студентів здійснюється розвиток цілісної духовної сфери особистості в єдності її компонентів (інтелектуального, емоційно-оцінювального й поведінкового), а технологія має забезпечити функціонально повний цикл орієнтувальної, пізнавальної, перетворювальної та оцінювальної діяльності, визначимо етапи інваріантної особистісно орієнтованої технології: орієнтувально-мотиваційний, пізнавально-перетворювальний, рефлексивно-діяльнісний.

На орієнтувально-мотиваційному етапі основними цілями є формування інтересу, позитивної мотивації студентів до вивчення об'єкта ДЦО; актуалізація, активізація наявних знань; створення умов для самоусвідомлення студентами важливості навчального матеріалу; формування орієнтувальної основи діяльності.

Цей етап є дуже важливим у педагогічній технології, тому що саме сформованість в учнів досвіду навчально-пізнавальної орієнтації визначає ефективність їхньої навчальної діяльності. Рівень цього досвіду визначається усвідомленням студентами етапів навчальної діяльності, поінформованістю стосовно передумов, процесів і результатів кожного з них [3, с. 14–15].

Ефективність педагогічного процесу також залежить від рівня обізнаності викладача щодо потреб, інтересів, рівня знань та вмінь студентів, їхніх особистісних якостей. Тому на орієнтувально-мотиваційному етапі викладач має провести діагностику наявних параметрів за допомогою певних тестових завдань і методу наукового спостереження, щоб краще орієнтуватися в умовах педагогічної діяльності. Це допоможе педагогу враховувати індивідуальні особливості студентів і таким чином індивідуалізувати процес управління їхньою діяльністю.

Необхідною умовою досягнення ефективності педагогічного процесу є спільне зі студентами визначення цілей формування ДЦО. Спільне цілепокладання сприяє формуванню позитивного ставлення до діяльності й поступовому перетворенню зовнішньої мотивації на внутрішню завдяки виникненню інтересу й усвідомленню важливості формування ДЦО. При цьому особливе значення має емоційна атмосфера, що створюється між учасниками процесу. Створення емоційно сприятливої атмосфери сприяє встановленню взаємних довірчих відносин між учасниками педагогічного процесу та розкриттю їхнього внутрішнього особистого світу.

На цьому етапі дидактичні засоби, психолого-педагогічною основою яких є КМ, охоплюють:

- роботу з ключовими термінами у вигляді асоціограм, кластерів, “мозкового штурму”;
- вільне написання, де за певний відрізок часу студенти можуть актуалізувати знання з теми й висловити їх у письмовому вигляді; порадник очікувань (передбачення змісту теми, що вивчається);
- перевернуті логічні низки (пов'язати послідовність елементів інформації в потрібній послідовності);
- звернення до досвіду з власного життя;
- складання списку “за”/“проти”;
- опитувальники;

– обговорення питання актуальності та важливості вивчення навчального матеріалу;

– обговорення шляхів опрацювання навчального матеріалу.

Усі визначені засоби тим або іншим чином забезпечують досягнення головних цілей цього етапу педагогічної технології, при цьому здійснюється пряме управління навчальною діяльністю студентів.

У результаті орієнтувально-мотиваційного етапу технології формування ДЦО у студентів з'являється інтерес та підвищується мотивація до вивчення теми, вони визначаються з власним рівнем знань, усвідомлюють значущість вивчення навчального матеріалу та ставлять цілі. Формування орієнтувальної основи діяльності дає можливість усвідомлено, поважно, критично підійти до розуміння нової інформації при постійному коригуванні вже наявних знань.

Наступний – пізнавально-перетворювальний – етап технології має на меті формування нових знань та суб'єктних якостей особистості, становлення власної ціннісної позиції, що ґрунтується на її здатності самостійно аналізувати та правильно оцінювати явища дійсності крізь призму духовних цінностей. На цьому етапі необхідно створити таке середовище, в якому студенти виступають як співдослідники навколишнього світу, тих відносин, у яких вони опиняються, а також власного внутрішнього світу та відкривають ті таємні грані такого складного явища, як ДЦО, що були для них зачинені раніше, або вони не звертали на них увагу. При цьому головним інструментом інтелектуально-оцінної рефлексії та обміну думками виступає комунікація в межах суб'єкт-суб'єктних міжособистісних відносин. При цьому викладач виступає не керівником, а повноцінним партнером в обговоренні, дослідженні, вирішенні проблемних питань. Провідною умовою забезпечення ефективного формування учнем особистісно-цінного продукту є його сприйняття викладачем як унікальної особистості з певними ціннісними уподобаннями та пріоритетами, точка зору якого має право на існування й повагу. Отже, на цьому етапі здійснюється співуправління діяльністю учнів, а завданням викладача є стимулювання критичного мислення через пропонування відповідної системи дидактичних засобів. До таких засобів зараховуємо:

– інтерактивне читання: помітки на полях (“v” – я так і думав, “+” – нова інформація, “+!” – дуже цінна інформація, “-” – у мене по-іншому, “?” – не дуже зрозуміло, я здивований) – цей прийом потребує від учня активного й уважного читання, при якому відстежується власне розуміння в процесі сприйняття будь-якої інформації, а також співвіднесення нової інформації з наявними уявленнями;

– стратегія “читаємо/думаємо/обмінюємось ідеями”: учні читають абзац тексту по черзі вголос або “про себе”, ставлять запитання, обговорюють відповіді, формулюють висновки; “таблиця прогнозів”: текст поділяється на фрагменти таким чином, щоб була можливість прогнозувати подальший розвиток подій; учням пропонується спрогнозувати, що очікується в подальшому; прогнози записуються у першу колонку таблиці; у другу колонку заносяться обґрунтування зроблених прогнозів; потім текст читається далі, обмірковується правильність гіпотез;

– дискусії, дебати: кейс-метод – аналіз ситуації; “багаторівневе опитування”: за допомогою питань різного рівня в процесі вивчення теми можна наштовхнути учнів на нестандартні роздуми та дати їм можливість згенерувати нові ідеї, визначити систему поглядів; “кутки”: стимулює обмін думками та розвиток здібностей їх захищати при розв’язанні проблеми, де існує декілька позицій; під впливом переконливих доводів опонентів учасник дебатів може змінити свою позицію й у подальшому її захищати;

– стратегії взаємного навчання, робота в малих групах – стратегія “ажурна пилка”: використовується для створення на занятті ситуації, яка дає змогу учням працювати разом для засвоєння великої кількості інформації за короткий проміжок часу.

Застосування зазначених засобів формування ДЦО на цьому етапі дає можливість студентам легко засвоїти знання й виробити вміння духовно-ціннісного характеру, набути вмінь критичного ставлення до явищ дійсності, а також переосмислити власні ДЦО.

Наступним завершальним етапом технології формування ДЦО є рефлексивно-діяльнісний, на якому студенти можуть спробувати використовувати здобуті знання на практиці та оцінити власну діяльність. Рефлексивний аналіз та оцінювання власних духовно-ціннісних здобутків за виробленими в спільній діяльності критеріями дає можливість студентам побачити недоліки й прогалини та працювати над їх усуненням або вдосконаленням.

Основні дидактичні засоби, які ми пропонуємо на цьому етапі передбачають самоуправління студентами власною навчальною діяльністю. Викладач грає роль консультанта та надає допомогу студентам у разі необхідності. Він також повинен динамічно регулювати діяльність учнів і стимулювати їхню активність і самостійність, а також забезпечувати здійснення позитивного зворотного зв’язку.

Такими засобами на рефлексивно-діялісному етапі є: проектна робота; написання есе, сенкану; рольова гра; підбиття підсумків у вигляді графічних організаторів матеріалу (діаграми, таблиці порівнянь тощо); опитувальники для самооцінки діяльності з вивчення теми.

Працюючи над запропонованими завданнями, студенти здійснюють екстеріоризацію здобутих знань і вмінь, завдяки чому вони можуть осмислити продукт і процес власної діяльності та оцінити його. Під час діяльності на цьому етапі студенти набувають практичних навичок застосування ДЦО на практиці у створених навчальних ситуаціях та можуть суб’єктивно оцінити їх за допомогою критичної рефлексії.

Висновки. Таким чином, на кожному етапі педагогічної технології відбувається поступове засвоєння студентами навчального матеріалу на рівні когнітивного, емотивно-оцінювального та поведінкового компонентів ДЦО, необхідного для становлення цілісної духовної сфери майбутнього фахівця.

Така технологія є інваріантною, якщо абстрагуватися від її змістовного наповнення; вона може застосовуватися при вивченні певного навчального пре-

дмета під час занять, на факультативних заняттях тощо. Дидактичні засоби, запропоновані в технології, не претендують на повноту, а передбачають необхідність динамічного орієнтування педагога при застосуванні інших прийомів, які базуються на активізації КМ студентів.

Перспективою подальших досліджень є експериментальна перевірка спроектованої технології.

Література

1. Бондаревская Е.В. Теория и практика личностно-ориентированного образования / Е.В. Бондаревская. – Ростов н/Д : Изд-во Ростовского пед. ун-та, 2000. – 352 с.
2. Воспитательный процесс: изучение эффективности : методические рекомендации / [под ред. Е.Н. Степанова]. – М. : Сфера, 2001. – 128 с.
3. Дмитренко Т.А. Дидактические основы управления учебной деятельностью студентов (на материале технических дисциплин) : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Т.А. Дмитренко. – Екатеринбург : СИПИ, 1992. – 359 с.
4. Педагогические технологии : учеб. пособ. для студ. пед. спец. / [под общ. ред. В.С. Кукушина]. – М. : МарТ ; Ростов н/Д : МарТ, 2004. – 336 с.
5. Селевко Г.К. Педагогические технологии на основе информационно-коммуникационных средств / Г.К. Селевко. – М. : НИИ школьных технологий, 2005. – 208 с.

ДМИТРЕНКО Т.О., ЯРЕСЬКО К.В.

БАГАТОВИМІРНА ІНТЕГРАЦІЯ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Розвиток системи освіти України визначається інтегративними орієнтирами, спрямованими на входження у світове та загальноєвропейське освітнє середовище. Напрями модернізації освіти відображено в Національній доктрині розвитку освіти, інших нормативних документах. Сучасна система професійної освіти може виконувати свої функції підготовки компетентного фахівця, якщо педагогічна система вищої школи, технології навчання, виховання, розвитку і соціалізації особистості студента будуть інноваційними, тобто спрямованими не тільки на вирішення проблем сьогодення, а й орієнтованими на перспективу.

Динамізм суспільних процесів визначає нові, стратегічні напрями модернізації процесу навчання. Одним з них є напрям інтеграції, що сприяє формуванню системного мислення фахівців. Найпоширенішим є питання інтеграції знань, вирішення якого досягається через їх взаємопроникнення, ущільнення, уніфікацію в єдності з протилежними процесами розчленування, розмежування, диференціації. Єдність і наступність процесів диференціації й інтеграції має бути визначальною ознакою сучасної вищої школи. Водночас інтеграція знань відображає ці процеси лише частково на прикладі одного з компонентів – змісту освіти, не торкаючись інших: цілей, принципів, методів і форм спільної діяльності суб'єктів педагогічної системи.

Одним з дискусійних залишається питання взаємозв'язку диференціації й інтеграції, а також визначення їх основ. У філософії діалектичного матеріалізму (теорії пізнання) стверджується, що об'єктивний світ є діалектично суперечним: